

Соціально – виховна робота з учнівської молоддю в системі дозвілля

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ ДОЗВІЛЛЯ ТА СИСТЕМИ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	7
1.1. Система дозвілля, як виду соціально – виховної роботи з учнівською молоддю.....	7
1.2. Історичні етапи розвитку системи дозвілля.....	13
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО – ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОЗВІЛЛЯ.....	20
2.1. Проблема розвитку системи дозвіллевої діяльності у наш час.....	20
2.2. Участь учнівської молоді у соціально – культурній дозвіллевій діяльності на сьогодні.....	27
ВИСНОВКИ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	33

ВСТУП

Сфера вільного часу являє собою унікальну й неповторну галузь культурно-дозвіллевої діяльності, що відрізняється як широкою розмаїтістю зв'язків з дійсністю, так і особливою складністю відносин компонентів своєї внутрішньої структури. Індивідуальний і колективний характер спілкування в процесі діяльності, що визначає необхідність глибоких особистісних контактів фахівця й суб'єкта, формує узагальнене уявлення про унікальність діяльності фахівця сфери дозвілля.

Тема дозвілля, дозвіллевої діяльності в нашій країні не втрачає своєї актуальності. Навпаки, ця проблема обростає все більшими протиріччями й ускладнюється. Ці протиріччя зумовлені насамперед невідповідністю між сутністю дозвілля культурно-дозвіллевої діяльності й існуючими в реальній дійсності формами і методами проведення дозвілля.

Актуальність соціальної роботи у сфері дозвілля полягає у тому, що у сучасних умовах розвитку суспільства спостерігається суттєве підвищення інтересу, формування принципово нового підходу не лише культури в цілому, а й до її прикладної галузі — культурно-дозвіллевої діяльності. Раціональне використання "вільного часу" — дозвілля сприяє формуванню високої духовності, фізичної досконалості, задоволенню інтересів і потреб людей у слідкуванні, творчому розвитку, що правильна організація дозвілля може пом'якшити соціальне напруження, навіть перевести його у більш безпечне русло.

Але необхідно зазначити, що на сучасному етапі великий відсоток молоді не бере участі у дозвіллевій діяльності, що сприяє їх самовираженню та творчому й інтелектуальному розвитку, оточуючи себе лише віртуальним світом у спілкуванні в соціальних мережах та безкорисним провадженням свого вільного часу. Тому на сьогодні це є нагальною та великою проблемою.

Мета – оцінити рівень участі учнівської молоді в системі дозвіллевої діяльності.

Об'єкт - учнівська молодь, як учасник системи дозвіллевої діяльності.

Предмет – процес залучення учнівської молоді до соціально – культурної дозвіллевої діяльності.

Завдання:

- 1) Проаналізувати поняття дозвілля та дозвіллевої діяльності;
- 2) Зробити аналіз історичного контексту системи дозвілля;
- 3) Розглянути проблему розвитку системи соціально – культурної дозвіллевої діяльності у наш час;
- 4) Розглянути рівень участі учнівської молоді у дозвіллевій діяльності сьогодні.

Методи дослідження – спостереження, аналіз, синтез, опис.

Етапи дослідження:

- 1) вивчення науково – методичної літератури та статистичного матеріалу;
- 2) аналіз отриманих даних;
- 3) розробка чіткого, структурованого плану наукового дослідження.

Наукова новизна й теоретичне значення:

- 1) *систематизовано* теоретичні ідеї та узагальнено досвід соціально – виховної роботи із учнівською молоддю за місцем проживання;
- 2) *з'ясовано* дефініцію «дозвіллевої діяльності» та виділено її змістові й динамічні характеристики в історико – генетичному аспекті;
- 3) *охарактеризовано* дидактичний інструментарій та визначено прогностичні тенденції соціально – виховної роботи у сфері дозвілля із учнівською молоддю.

Практичне значення полягає в тому, що його результати можуть бути інтегровані в процес професійної підготовки фахівців у навчальних освітніх закладах різних рівнів акредитації та застосовані при формуванні змісту навчальних посібників і підручників.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ ДОЗВІЛЛЯ ТА СИСТЕМИ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.3. Система дозвілля, як виду соціально – виховної роботи з учнівською молоддю

Дозвілля – це сукупність занять у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпосередні фізичні, психічні і духовні потреби людини. На відміну від природної основи відновлення сил, дозвілля є специфічним, соціальним способом регенерації цих сил. Це один із важливих засобів формування особистості та організації її життєдіяльності. Дозвілля безпосередньо впливає на всебічний розвиток людини, підвищує продуктивність її праці, знімає інтенсивні фізичні та психічні навантаження. Рівень розвитку, характер і зміст вільного часу є своєрідним індикатором культури, показником духовних потреб та інтересів суспільства.

Педагогічні функції вільного часу школярів окреслюють те коло виховних завдань, що можуть і повинні вирішуватися під впливом видів діяльності, котрі його наповнюють, і при наявності розумного цілеспрямованого педагогічного керівництва.

Чітке визначення, осмислення й аналіз виховних можливостей вільного часу має велике значення для визначення доцільності, розумності, ефективності бюджету часу учнів, для його подальшого вдосконалення й чіткої організації. Знання цих функцій допоможе уникнути стихійності, випадковості в організації вільного часу, повніше використовувати його потенційні можливості

Соціально-виховне значення дозвіллевої діяльності для становлення і розвитку молодого покоління відбито в державних документах, що визначають освітню політику України і політику стосовно прав дітей і молоді. Серед таких документів: національна програма "Освіта" ("Україна XXI сторіччя") (1993 р.), національна програма "Діти України" (1996 р.), "Декларація про загальні основи молодіжної політики в Україні", закони і законодавчі акти, "Про освіту" (1991 р., 1996 р.), Концепція позашкільної освіти і виховання (1996 р.), закон України "Про позашкільну освіту" (2000 р.), "Положення про позашкільний навчальний заклад"

(2000 р.), "Програма розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002-2008 р." (2002 р.) тощо. Усі вони спрямовані на реалізацію в Україні основних положень Конвенції про права дитини, проголошеної Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй. "Конвенція про права дитини" тісно пов'язана з іншим документом ООН - "Загальною декларацією прав людини". В її основу покладені ідеї про те, що: права людини не створюються державою, а є її природними властивостями; інтереси людини абсолютні, інтереси держави відносні; права й обов'язки єдині, але первинні права, тому що без них виконання обов'язків перетворюється в рабське скорення; реалізація прав людини залежить від рівня економічного розвитку країни [3, с.74 - 77].

Існують різноманітні види позашкільних дозвіллевих закладів.

Згідно Постанови Кабінету Міністрів № 433 від 6 травня 2001 року "Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів" та відповідно до статей 12 і 13 Закону України "Про позашкільну освіту" , є чітко визначені типи позашкільних навчальних закладів:

1. Дитячо-юнацькі спортивні школи;
2. Дитячо-юнацькі клуби різних напрямів;
3. Мала академія мистецтв (народних ремесел);
4. Мала академія наук учнівської молоді;
5. Оздоровчі заклади для дітей та молоді: заміські, профільні, праці та відпочинку, санаторного типу, з денним перебуванням; туристські бази.
6. Початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади (школи естетичного виховання: музичні, художні, хореографічні, театральні, хорові, мистецтв та інші);
7. Центр, палац, будинок, клуб художньої творчості дітей, юнацтва та молоді;
8. Центр, будинок, клуб еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, станція юних натуралістів;
9. Центр, будинок, клуб науково-технічної творчості учнівської молоді, станція юних техніків;

10. Центр, будинок, клуб, бюро туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді, туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді, станція юних туристів;

11. Центри: військово-патріотичного та інших напрямів позашкільної освіти.

12. Дитяча бібліотека, дитяча флотилія моряків і річковиків, дитячий парк, дитячий стадіон, дитячо-юнацька картинна галерея, дитячо-юнацька студія (хорова, театральна, музична, фольклорна тощо), кімната школяра, курси, студії, школи мистецтв, освітньо-культурні центри національних меншин.

Позакласні заклади мають невичерпні можливості в організації дозвілля: екскурсії, читацькі конференції, предметні вечори, читання науково-популярної літератури, технічна творчість і робота в гуртках – ці та багато інших форм творчої діяльності у сфері вільного часу.

Звичайно, позашкільні заклади працюють нерозривно із школою, бо мають спільні інтереси – організація вільного часу школярів. І саме соціальні педагоги відіграють в цьому неабияку роль. Соціальний педагог повинен поєднувати в собі якості психолога, організатора, керівника. І в той же час намагатися максимально наблизитися до дитячих душ, зрозуміти їх та завоювати неабиякий авторитет.

Головне, про що повинні пам'ятати педагоги, це те, що психологічні особливості шкільного віку роблять значущою орієнтаційну функцію вільного часу. Домінуючим мотивом поведінки й діяльності підростаючої особистості є прагнення визначити своє місце в житті. У структурі орієнтаційної функції вільного часу учнівської молоді можна виділити два якоюсь мірою самостійних аспекти: соціальна орієнтація школярів і професійна орієнтація школярів. Шляхи та методи здійснення першого аспекту у сфері дозвілля дуже численні: бесіди, диспути, зустрічі, активне включення в суспільно-трудова, суспільно-політичну роботу тощо. Основними напрямками у сфері дозвілля щодо другого аспекту професійної орієнтації є зустрічі з цікавими людьми, робота в гуртках технічної творчості, майстернях, учнівських кооперативах.

Щодо функцій дозвіллевой діяльності, ми можемо виділити наступні:

- фізичну дозвілєву діяльність, спрямовану на зняття фізичної та розумової напруги, спортивні й рекреаційні заняття;

- практичну дозвілєву діяльність, спрямовану на вільний вибір різних видів зайнятості і поширену серед усіх верств населення незалежно від віку та соціальної приналежності;- культурну діяльність, метою якої є інтелектуальний розвиток особистості, залучення людини до естетичних цінностей суспільства (вчений підкреслює, що саме у сфері культурного дозвілля чітко простежуються розбіжності між окремими соціальними групами населення);

- соціальну дозвілєву діяльність, ключовим змістом якої є і міжособистісне спілкування та встановлення психоемоційної рівноваги. Проаналізувавши стан дозвілля можна стверджувати, що головними соціальними функціями дозвілля є рекреаційна, комунікативна, соціальна, творча, ціннісно - орієнтаційна, розвивальна, пізнавальна та виховна [6, с.5].

Рекреаційна функція спрямована на зняття виробничої перевтоми, психологічної перенапруги, відтворення фізичних, інтелектуальних, емоційних сил людини, на зміцнення здоров'я шляхом здійснення об'єднання ігрових, оздоровчих, розважальних, спортивних, туристично-екскурсійних програм та ін. Ця функція є однією з провідних для сучасних дозвілєвих закладів, її мета – сприяти відпочинку, неформальному спілкуванню.

Комунікативна функція дозволяє розширити можливості для спілкування, подолання самотності, знаходження нових друзів. Вона виявляється в таких формах дозвілля, як диспути, дискусії вечори відпочинку, конференції, конкурсні та розважальні програми, просвітницькі акції тощо.

Соціальна функція дозвілля сприяє тому, щоб кожна особистість мала власну гідність, могла знайти зміст свого існування, сприяє інтеграції людини в суспільство. Ця функція набуває особливого значення на сучасному етапі, коли людина соціально розчарована, емоційно загублена, духовно принижена, не вірить у майбутнє, цинічна по відношенню до минулого, втрачає повагу до великих моральних цінностей та норм.

Творча функція спрямована на створення умов для вияву й розвитку творчого потенціалу особистості за межами професійної трудової та сімейно-побутової діяльності шляхом участі особистості у виставках, творчих вечорах, в різноманітних гуртках, хобі-групах, у роботі майстерень, літературних, музичних, народознавчих віталень, художніх салонів. Творча функція дозвілля забезпечує не просто відпочинок та розваги людини, а й самовдосконалення у вільний час. У своїй пізнавальній функції дозвілля постає складовим компонентом неперервної освіти, підкреслюючи важливість самовдосконалення й самоосвіти, духовного збагачення особистості. Ця функція дозволяє задовольнити потреби в додатковій інформації, в поширенні та набутті нових знань. Однак процес розвитку особистості буде інтенсивнішим, якщо пізнавальна функція дозвілля поєднуватиметься з ціннісно - орієнтаційною. У цьому випадку сприйняття нових подій, фактів, процесів, органічно пов'язується з оцінкою тієї інформації, яку отримала людина [7, с.35 - 49].

Ціннісно - орієнтаційна функція полягає у формуванні системи: ціннісних уявлень та орієнтацій особистості, мотивів, ідеалів, переконань, життєвої позиції і виявляється у ставленні індивіда до навколишнього середовища, до інших людей, до самого себе. Сприймаючи певні події, факти, предмети, наукові концепції, поведінку інших людей, навколишній світ, людина завжди оцінює та формує певне ставлення до них. Оцінювання, сприйняття та розуміння людиною будь-чого відбиває її ставлення до певного явища і впливає на активність особистості. Ціннісно - орієнтаційна функція дозвілля передбачає використання досвіду народного, сімейного, релігійного та шкільного виховання.

Виховна функція дозвілля має специфічні особливості, які полягають у добровільному включенні людини в дозвіллеву діяльність і виявляється в цілеспрямованому розвитку особистісних потенціалів (пізнавального, ціннісно-орієнтаційного, творчого, комунікативного). Дозвіллевий заклад часто постає в ролі додаткової школи як паралельне з навчальною установою джерело знань, набуття певних навичок і розширення культурно-дозвіллевих інтересів.

Розвивальна функція припускає вирішення ще одного важливого завдання – формування морального складу учнівської молоді. Одним з найважливіших

педагогічних завдань розвивальної функції є завдання духовного збагачення школярів, розширення їх загального, естетичного кругозору, розвиток і вдосконалення пізнавальних здібностей, інтересів, умінь і навичок .

Визначення основних функцій дозвілля дозволяє правильно окреслити головні напрями дозвілдової діяльності, конкретизувати його завдання, піднести його соціальну значимість. Сукупність функцій відбиває основний зміст дозвілля, сутність видів дозвілдової діяльності.

1.4. Історичні етапи розвитку системи дозвілля

Вивчення історичних особливостей розвитку культурно-дозвілдової діяльності як системи припускає, насамперед, знання власне самого поняття "система". Існує значне різноманіття наукового визначення цього поняття. Система - безліч елементів, які знаходяться у відносинах і зв'язках між собою, що утворюють визначену цілісність, єдність. Спираючись на це визначення, сформулювати поняття системи методичного забезпечення культурно-дозвілдової діяльності можна як сукупність різнорівневих органів методичної діяльності різних відомств, об'єднаних єдиними цілями, об'єктом, засобами, методами і нормами діяльності, що знаходяться в постійній взаємодії всіх сторін і рівнів її ієрархії [8, с.46 - 48].

Система культурно-дозвілдової діяльності сформувалася не відразу. Її становлення і розвиток охоплює досить значний історичний період. Але, найбільше інтенсивно вона створювалася наприкінці ХІХ ст. Ознаки методичної діяльності почали виявлятися на початку ХХ ст. У цей період стали створювати народні будинки. У народному будинку, як правило, працювали самодіяльні гуртки, проводилися концерти, читалися лекції. Більшість народних будинків мали у своєму розпорядженні концертний зал, набір народних інструментів, бібліотеку-читальню, чайну. Великий інтерес викликало театральне мистецтво.

Рис 1.1. «Народний будинок»

У багатьох народних будинках створювалися і працювали народні театри. Ідею розвитку самодіяльних театрів підтримували видатні суспільні діячі,

працівники культури і мистецтва. Серед них Н. Крупська, М. Горький, В. Поленов, К. Станіславський, Л. Толстой, Н. Бунаков, Н. Бурмакін і багато інших, їхніми зусиллями створювалися не тільки народні театри, а й основи майбутньої системи методичної й організаційної допомоги самодіяльним колективам [10, с.34 - 39].

У матеріалах, опублікованих у періодичній пресі у зв'язку із 50-річчям методичних центрів, відзначалося, що в 1909 р. за ініціативою групи ентузіастів та керівника селянського театру в селі Бурмакіно Ярославської області Н.В. Скородумова при Всеросійському союзі сценічних діячів була організована комісія із сільського театру. На початку 1911 р. комісія перейшла у ведення Російського технічного суспільства і стала називатися відділом сприяння фабричним і сільським театрам. Членами і співробітниками відділу поряд з професійними артистами, художниками, літераторами стали робітники, сільські вчителі, селяни.

Рис 1.2. «Сільський театр»

Надалі функції відділу були передані секції сприяння пристрою сільських, фабричних, шкільних театрів Московського товариства народних університетів під головуванням академіка живопису В.Д. Полєнова. Секція постачала аматорські народні театри п'єсами, рекомендаційними, репертуарними рецензіями, режисерськими розробками. Був організований прокат декорацій, костюмів, бутафорії, освітлювальних приладів. За словами В.Д. Полєнова, секція стала "театральною лабораторією па всю Росію". У 1915 р. за проектом В.Д. Полєнова, на

кошти самого художника, а також СТ. Морозова і ряду майстрів Малого і Художнього театрів було збудовано спеціальний будинок, який одержав назву Поленовський Будинок. У ньому створюються робочий театр, музей портативних декорацій, що трансформуються, сценічних костюмів та інших засобів оформлення для фабрично-заводських і сільських театрів, прокатний склад. У ряді губерній Росії створюються союзи, суспільства просвітніх організацій і установ [11,с.36 - 42].

На основі широкого самодіяльного руху, зумовленого сучасними перетвореннями, починається активний розвиток системи методичної діяльності. Робітники об'єднувалися в різні клуби, створювалися курси, школи, гуртки, лекторії і багато інших культурно-просвітніх формувань. Поленовський Будинок активно включається в розвиток культури народу. Основна увага приділяється розвитку художньої самодіяльності на селі. З цією метою створюються музичний, літературний, художньо-технічний відділи, відділ шкільного театру.

Саме організована самодіяльність зажадала розробки як загальних принципів методики, так і конкретних методів, форм культурно-просвітньої діяльності населення, створення умов для творчого самовираження. Створення мережі установ культури в країні, зародження і розвиток форм і методів їхньої діяльності потребували принципово нових підходів до організації культурно-просвітньої роботи, її методичного забезпечення. Очолюючи культурно-просвітню комісію Выборзької районної управи Петрограда, Н. К. Крупська розробила концепцію організації культурно-просвітньої роботи. Суть її полягала в тому, щоб до керівництва роботою установ культури залучити представників заводів, підприємств і організацій, створити масову культурно-просвітню комісію для рішення всіх питань роботи установ культури і через неї включити в культурно-просвітній рух щонайширші маси трудового населення. У цей же час виникли й альтернативні програми. Пропонувалося зібрати невелику групу підготовлених людей і наділити їх повноваженнями на відкриття необхідних культосвітніх установ. Цей шлях був, безумовно, легшим, але його реалізація могла б призвести до ізоляції культурно-просвітніх установ від широкої громадськості. У подальшому на основі концепції самоврядування і самодіяльності робітників за допомогою культурно-просвітніх

комісій у країні широко розвивається мережа клубів, народних будинків, хат-читалень та т. ін. Культурно-просвітні установи стають центром суспільного і духовного життя людей. У цих установах читають лекції, доповіді, проводять конференції, концерти, ставлять спектаклі. Почався процес упровадження працівниками культури нового змісту культурно-просвітньої діяльності, усунення ізольованості установ культури від людини [13, с.29 - 34].

Становлення культурно-просвітньої роботи стало передумовою появи деяких елементів методичної діяльності. Найістотніші з них:

- в обласних містах створюються центральні клуби, в завдання яких входить не тільки організація культурно-просвітньої роботи з населенням, а й здійснення єдиного керівництва роботою вилучених від центру дрібніших клубів-осередків;

- центральний клуб як би групує біля себе дрібніші клуби;

- у волостях створюються культурні центри, які працюють як культурно-просвітні установи й одночасно надають допомогу в організації роботи установам культури своєї території;

- створюються показові клубні установи для поширення передового досвіду роботи;

- для координації роботи створюються координаційні комітети.

Таким чином, утворювалася досить цілісна мережа культурно-просвітніх установ, у структурі якої рельєфно позначалися елементи методичного впливу на зміст роботи цих установ. У пресі, в урядових директивних документах, у матеріалах нарад того часу ставилися питання методичної озброєності установ культури. Первісний період становлення культурно-просвітньої роботи характеризується усвідомленням і розробленням основ методики, добором форм і методів культурно-просвітньої роботи. Спираючись на практику, шляхом підбору методична робота знаходила і накопичувала досвід. Це створювало передумови наступного формування в культурно-просвітній роботі стійких цільових методичних структур. Ставилися і зважувалися завдання надання методичної допомоги центральних органів культури культурно-просвітнім установам, щодо збирання й узагальнення матеріалів про роботу найбільш життєвих установ такого типу.

Визнавалося доцільним створювати і підбирати необхідну довідкову і репертуарну літературу для установ культури [14, с.29 - 32].

Клубним установам, хатам-читальням пропонувалося стати свого роду лабораторіями, де апробувалася методична література. Народні будинки, клуби перетворювалися на свого роду опорні пункти масової культурної діяльності, на своєрідні низові методичні органи. Починало розвиватися шефство над селом. Культурно-просвітні установи накопичували досить широкий арсенал форм, засобів і методів роботи. З'явилася необхідність у поширенні кращих досягнень у цій сфері й у спрямованій методичній діяльності. Цьому сприяла організація спеціальних кабінетів, завданням яких було:

- методичний облік роботи культурно-просвітніх установ на всіх рівнях (у губернії, повіті, волості);
- диференційована робота в районах з урахуванням специфіки різних типів установ культури, індивідуальних особливостей різних категорій населення, забезпечення взаємного обміну досвідом;
- узагальнення і поширення досвіду роботи передових установ культури;
- перероблення спеціальної літератури, наукових матеріалів у максимально доступні і зрозумілі місцевим працівникам розробки. Методична діяльність поступово збагачується новими формами: проводяться інструктажі, починається підготовка і перепідготовка працівників дозвіллевої діяльності.

Методична діяльність поступово знаходить риси визначеної системи. Будуються і відкриваються Палаці і Будинку культури, радгоспні і колгоспні клуби. Вони являють собою новий, уже більш високий тип установ дозвілля і виконують визначені методичні функції. У культурно-просвітню роботу впроваджуються нові методи, методична діяльність піднімається на новий якісний рівень - відбувається перехід до єдиного методичного керівництва культосвітньою роботою [20, с.13 - 17].

У 1930 р. Поленовський Будинок перейменували в Центральний будинок самодіяльного мистецтва в місті і селі (ЦБСМ), і вже в 1931 р. рішенням колегії Наркомпросу в крайових і обласних центрах було створено 19 будинків мистецтв. Ці будинки і склали основу системи методичного керівництва самодіяльною

творчістю, народними центрами дозвілля. На курсах Центрального Будинку самодіяльного мистецтва були підготовлені кадри для організації крайових і обласних центрів.

У роботі перших центрів дозвілля були злети і падіння, успіхи й невдачі. Головною проблемою в цей період були кадри. У штаті Центрального Будинку були видатні вчені, фахівці з усіх видів мистецтва, однак вони не могли, а багато хто і не мали бажання вирішувати методичні завдання дозвілля населення. Кадри методистів довелося підбирати і виховувати.

В активі перших методичних органів дозвілля було: Перша виставка робіт колгоспних самодіяльних художників у 1935 р.; Перший Всесоюзний перепис колгоспно-радгоспних художньо-самодіяльних гуртків; Перший Всесоюзний конкурс музичних майстрів і майстерень на краще виготовлення балалайки і домри; Перший показ художньої самодіяльності СРСР на Всесоюзній сільськогосподарській виставці.

У 1936 р. Центральний Будинок самодіяльного мистецтва в місті і селі був перетворений на Всесоюзний Будинок народної творчості і дозвілля Комітету зі справ мистецтв, і він очолив систему методичного керівництва художньою самодіяльністю в країні.

Зростання суспільної потреби в удосконалюванні культурно-дозвіллевої діяльності об'єктивно спричинило необхідність створення науково-методичних органів, покликаних методично забезпечувати роботу установ культури і дозвілля.

Створення сучасної державної системи науково-методичного керівництва дозвіллевою діяльністю завершилося в 1979 р.

У цей період було створено Всесоюзний, республіканські, обласні науково-методичні центри народної творчості і культурно - дозвіллевої роботи. Міністерство культури СРСР і його органи на місцях очолили науково-методичне керівництво культурно-дозвіллевою діяльністю і самодіяльною художньою творчістю в країні з надання методичної допомоги усім культурно-дозвіллевим установам і колективам самодіяльності незалежно від їхньої відомчої підпорядкованості. Науково-дозвіллеві

центри були створені на базі Будинків народної творчості, а також методичних кабінетів з культурно-просвітньої роботи міністерств і обласних органів культури. Зі створенням централізованих клубних систем окремі методичні функції виконують центральні сільські Будинки культури.

Усі утворені елементи сучасної системи методичного забезпечення культурно-дозвілєвої діяльності взаємозалежні між собою і знаходяться у визначеній супідрядності. Їх поєднують єдині цілі, які досягаються послідовною реалізацією цільових завдань розвитку культури і дозвілля найбільш ефективними методами і формами культурно-дозвілєвої діяльності. Кожен елемент системи на своєму рівні вирішує питання підвищення якості і результативності методичного забезпечення культурно-дозвілєвої діяльності. На основі наукових досліджень, передового досвіду роботи методичні центри розробляють методичні рекомендації на допомогу практикам.

Рациональне використання рекомендацій на практиці найчастіше забезпечує впровадження новітніх ефективних форм у культурно-дозвілєвій діяльності. Головними завданнями методичних центрів є підготовка і проведення оглядів, конкурсів, фестивалів самодіяльної творчості, проведення семінарів, науково-методичних та науково-практичних конференцій, творчих лабораторій і т. ін. Методичні центри аналізують стан і тенденції розвитку культурно-дозвілєвої діяльності, самодіяльної творчості. При них працюють громадські ради, секції, проблемні лабораторії з різних напрямів діяльності, визначаються базові установи культури і самодіяльні колективи для організації дослідно-експериментальної, творчої роботи. Центри накопичують і систематизують методичні матеріали, літературу, інформацію і на цій основі формують довідково-інформаційні фонди дозвілєвої діяльності [25,с.14 - 18].

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО – ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОЗВІЛЛЯ

2.1. Проблема розвитку системи дозвіллевої діяльності у наш час

В останні роки в Україні відбулися радикальні зміни, у всіх сферах суспільного життя, які стали причиною виникнення низки гострих проблем, серед яких і проблеми молоді. Однією зі сфер її життєдіяльності, де найбільш яскраво проявляються наслідки цих трансформацій, є як ми вже аналізували раніше дозвілля.

Рис 2.3. «Напрямки дозвіллевої діяльності»

У його просторі помітні зміни всієї системи ціннісних орієнтацій у зв'язку з падінням рівня загальної культури, руйнуванням традиційних норм і цінностей, поширенням елементів спрощеної масової культури.

У створених умовах молоді люди втрачають визначеність у виборі лінії нормативної поведінки і, навіть знаючи норми й правила, не завжди додержуються їх. «Розмиваються» стійкі життєві орієнтири молоді, знижується рівень культури її дозвілля. Подібна ситуація характеризується низкою негативних моментів, таких, як настрої безглуздості існування, криміналізація дозвілля, що виявляються в рості молодіжної злочинності, алкоголізмі, наркоманії..

Суперечливість ціннісних орієнтацій у сучасній соціокультурній ситуації призводить до того, що молоді люди втрачають здатність протистояти впливу негативним тенденціям, що сформувалися в системі молодіжного дозвілля. У

зв'язку з цим особливо актуальним є вивчення нових потреб і цінностей, що формуються в просторі дозвілля, окремих дозвіллевих видів, визначення ролі й місця дозвілля в житті сучасної молоді [26, с.11 - 13].

На сучасному етапі здійснено низку досліджень, присвячених проблемам молодіжного дозвілля: К. М'яло, Б. Трегубова, А. Запесоцького, А. Файна, В. Суртаєва, В. Лисовського, А. Маршака, Л. Боженко, В. Орлова, І. Бестужев-Лади, Б. Ручкіна, В. Скороходова. Але існує й низка невирішених проблем у галузі вивчення дозвілля молоді. Тому однією з цілей нашої роботи є розкриття специфіки дозвілля в життєдіяльності молоді на сучасному етапі.

Особливості культурно-дозвіллевої діяльності молоді багато в чому зумовлені тими складними й суперечливими процесами, що відбуваються в умовах урбанізації, що зростає, розвитку науково-технічної революції, кризи основних інститутів соціалізації, розриву між соціальною й фізіологічною зрілістю учнів, що збільшується подовженням термінів їхнього навчання. Психофізіологічні й вікові особливості, пов'язані з маргінальним соціальним статусом учнівської молоді, що підсилюється автономізацією її від батьків, а також специфікою становлення підліткової та юнацької самосвідомості, накладають істотний відбиток на характер використання вільного часу. Особливості молодості (пошукова, творчо-експериментальна активність, схильність до ігрової діяльності, романтизм, підвищена емоційність) складним чином переломлюються в її дозвіллі, що порівняно з дозвіллям інших вікових груп відрізняється найбільшою мобільністю, активністю, розмаїтістю.

Таким чином, на дозвілля молоді впливають і психологічні особливості віку. Як часто відзначають психологи, поведження молоді зумовлене не тільки її суспільним становищем, але й вразливістю, психічною рухливістю й збудливістю, інтелектуальною мобільністю, перевагою емоцій над розумом та ін..

До того ж, як підраховано, молодь має вдвічі-тричі більше вільного часу, чим дорослі люди. От чому деякі дослідники відзначають, і, на наш погляд, зовсім справедливо, що вільний час – проблема молодіжна. Однак було б неправильним характеризувати дозвілля молоді в цілому, не відзначаючи того, що й усередині цієї

соціально-демографічної групи існує багато особливостей організації дозвіллевого простору. Навіть коротка, у 4—5 років, дистанція між віковими групами молоді виявляє помітні розходження в ієрархії ціннісної свідомості молоді при виборі типів поведінки.

Специфіка дозвіллевої сфери життєдіяльності молоді залежить як від психологічних, так і від вікових її особливостей і зв'язана зі своєрідністю способу життя в цілому.

У наш час відбувається істотна переоцінка значення дозвілля як соціально-культурної категорії в житті суспільства. Дозвілля, що виконувало протягом багатьох років роль додатка виробничої сфери, стає все більш широким аспектом соціально-культурної діяльності, де відбувається самореалізація творчого й духовного потенціалу суспільства.

Проблема дослідження змісту й структури дозвілля здобуває за останні роки нові якісні обриси. Багато в чому це диктується масштабом тих змін, якими характеризується ця галузь життєдіяльності. У цій ситуації з'являється можливість і необхідність говорити про інноваційні зміни у сфері дозвілля. У рамках вивчення дозвіллевої діяльності молоді під інновацією (нововведенням) ми розуміємо такі зміни в сучасному дозвіллевому просторі молоді, що характеризуються як його новими, нетрадиційними видами практик, так і змінами сутнісного, значенневого характеру, що наповнюють новим змістом існуючі форми дозвіллевого проведення часу.

Однак зміни, що відбуваються, ми розглядаємо не тільки стосовно форм чи змісту видів дозвіллевої діяльності молоді, але й тих умов, що впливають на їхню трансформацію. У цьому зв'язку ми говоримо про інновації всієї соціокультурної ситуації у сфері дозвілля молоді. Оскільки актуалізуючі явища мають на увазі й нові механізми їхнього регулювання, то необхідно розглянути й ті інновації, що належать до принципів і методів роботи з молоддю на сучасному етапі.

Таким чином, уявлення про інновацію стосується всіх сторін дозвіллевої сфери життєдіяльності молоді сучасної України. Під інноваціями у сфері молодіжного дозвілля ми розглядаємо сукупність усіх змін способів і результатів

діяльності, умов її формування та реалізації, а також принципів і методів регулювання вільного часу.

Вважаємо, що в організації дозвілля молоді необхідна й дозвіллева стратегія, що є механізмом задоволення потреб у сфері дозвілля й виступає як спосіб реалізації (через участь у різноманітних видах дозвіллевої діяльності) індивідуального потенціалу за допомогою доступних економічних ресурсів і ресурсів дозвіллевої сфери для досягнення висунутих цілей, розглянутих особистістю в якості необхідних.

Безумовно, дозвілля з'являється в контексті реалізації інтересів особистості, зв'язаних з рекреацією, саморозвитком, самореалізацією, спілкуванням, задоволенням, оздоровленням і т.п., має на увазі вільний вибір особистістю дозвіллевих занять. Разом з тим у просторі дозвілля закладена можливість не тільки виховання, але й утворення молодого покоління. Говорячи про освітні ініціативи в структурі вільного часу й дозвілля молоді, необхідно знову звернутися до тенденцій, що спостерігаються у сфері освіти.

Насамперед, дослідники відносять до них масовість і неінституціональність, що представляють єдину, але разом з тим внутрішньо суперечливу лінію розвитку сучасної освіти, що відбиває, власне кажучи, її нерозривний зв'язок зі сферою вільного часу й дозвілля .

Іншими словами, сфера освіти і сфера дозвілля мають тенденцію до зближення: освіта перестає бути прерогативою навчальних закладів. А. Ефендієв вважає, що різні форми навчання здійснюють і установи культури, і засоби масової комунікації. Крім того, у наш час уже не можна заперечувати вплив на людину різнобічного спілкування, кола друзів. А саме ці форми діяльності, як ми змогли переконатися, і складають за своєю суттю основний зміст сучасного дозвілля молоді. Таким чином, сучасні реалії молодіжного дозвіллевого простору відбивають усе різноманіття його виховно-освітнього потенціалу, оскільки залежно від обраних видів занять, діяльності відбувається й розвиток особистісних якостей людини, задовольняються її духовні, фізичні й інші соціально значущі потреби.

Дозвілля як фактор виховання й розвитку молоді є сферою самореалізації молоді людини, що позначається на її соціальному самопочутті й на тім, які здібності вдалося розвинути молоді та яких навичок опанувати.

Раціонально організована структура дозвілля молоді, таким чином, послужить підставою для її всебічного й гармонійного розвитку.

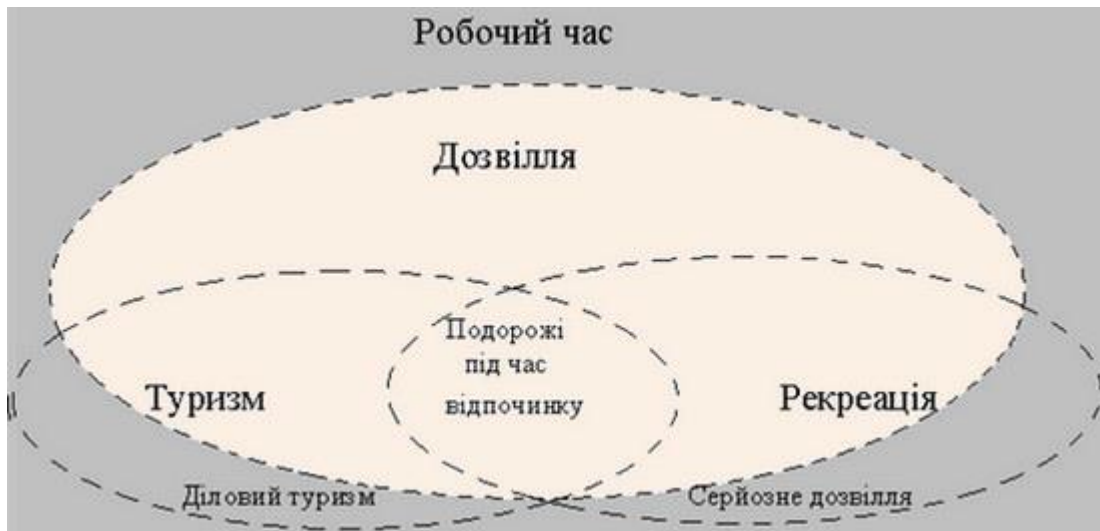

Рис 2.4. «Сфера дозвілля»

Соціалізація молоді, здійснювана в просторі дозвілля, найчастіше виявляється під впливом стихійних і негативних факторів, що практично не піддаються регулюванню. У таких умовах потрібна координація діяльності соціальних інститутів, заснована на чіткому представленні про можливості кожного з них, що дозволить судити про ефективність їхнього впливу на молоде покоління. Іншими словами, необхідне регулювання процесів соціалізації молоді. Але для цього повинна бути низка умов, серед яких В. Морозов і А. Скробов виділяють такі:

- 1) об'єктивне врахування особливостей попереднього й сучасного стану процесів виховання, менталітету й поведінкових характеристик молоді;
- 2) своєчасне блокування й усунення факторів, що гальмують процес соціалізації молоді;
- 3) наявність науково обґрунтованої державної молодіжної політики й ефективних механізмів її реалізації.

Дотримання зазначених умов особливо актуально у зв'язку з визнанням того, що, як відзначає О. Рослова, старі методи самореалізації й виховання молоді стають

неприйнятними в нових умовах, а щоб допомогти молодому поколінню ввійти в життя, необхідно комплексно вивчати специфіку й механізми розвитку молоді особистості, для чого необхідно проводити спеціальні соціологічні дослідження, що розкривають уявлення про загальні тенденції трансформацій соціальних інститутів, що стане ключем до вирішення низки проблем у цій галузі.

На наш погляд, основний зміст «плюсів» та «мінусів» дозвіллевої соціалізації молоді в сучасних умовах можна сформулювати у двох нижченаведених положеннях:

1. Дозвіллева сфера як більш «гнучка» сфера життєдіяльності молоді не обмежується твердими рамками щодо поведінки, видів зайнятості, найбільшою мірою здатна швидко реагувати на потреби, що змінюються, і відповідати бажанням, що виникають, молодого покоління.

2. Дозвіллевий простір життя молоді, деідеологізований, комерціалізований, меншою мірою, чим інші сфери, піддається регулюванню, що відповідає потребам суспільства, зацікавленого у всебічно розвинутій особистості молоді людини.

Таким чином, роль дозвілля повинна полягати в розвитку творчого потенціалу молоді, організації вільного часу, забезпеченні (розширенні) поля самореалізації й самоствердження, освоєнні соціальних норм і цінностей сучасного суспільства. Пріоритетне завдання цієї сфери життєдіяльності – розвиток ініціативи й творчості, що сприяє становленню молоді як активного суб'єкта соціальної діяльності [27, с.1 - 19].

Як основні передумови, що сприяють збільшенню ролі дозвілля в соціалізації молоді, на наш погляд, можна назвати такі: кризові прояви в основних інститутах соціалізації – родині й освіті; негативні прояви соціально-економічної сфери суспільства, що зумовлюють труднощі реалізації в трудовій сфері; збільшення різноманіття видів діяльності на дозвіллі. Подальші розробки в галузі проведеного дослідження, на наш погляд, повинні бути спрямовані на аналіз подальших трансформацій, нових тенденцій, що виявляються у сфері дозвілля молоді в умовах мінливої соціо-культурної ситуації. Це необхідно для вироблення

діючих механізмів регулювання вільного часу молоді й формування адекватних її потребам програм соціокультурного розвитку на перспективу.

2.2. Участь учнівської молоді у соціально – культурній дозвіллевій діяльності на сьогодні

Розвиток соціально-педагогічної роботи в Україні за останнє десятиріччя характеризується переосмисленням традиційних підходів до роботи з дітьми та підлітками, значними змінами та новаціями в цій сфері. Це у свою чергу обумовлює необхідність її теоретико-методичного обґрунтування, вимагає розробки нових підходів до процесу соціального виховання підростаючих поколінь з урахуванням сучасних тенденцій у практиці соціально-педагогічної роботи.

Вільний та всебічний розвиток особистості є не тільки високим соціальним ідеалом, але й важливою умовою становлення суспільства, яке орієнтується на універсальні, гуманістичні та демократичні цінності. Теоретичне осмислення цього процесу є однією з фундаментальних проблем сучасної педагогіки дозвілля. Важливим напрямком її вирішення стає глибоке дослідження вільного часу, його ролі та місця у формуванні та розкритті творчого потенціалу особистості.

Інститутами соціалізації, у межах яких формується особистість, є сім'я, школа, позашкільні заклади, засоби масової інформації, культурно-просвітницькі заклади, дитячі громадські об'єднання сфер вільного часу. Усі вони, безумовно, відіграють значну роль у розвитку особистості. На зміну монополюваному становищу школи, де педагог виступав з позиції абсолютної моральної й соціальної істини, прийшла соціальна та культурна взаємодія всіх інститутів соціалізації, які діють у межах правового простору. У зв'язку з цим сфера вільного часу привертає сьогодні увагу школи як провідного соціального інституту виховання. Саме в цій сфері відбувається активний контакт молодої людини з навколишнім світом, акумулюється необхідний соціальний досвід. Культурно-дозвіллевую діяльність у сучасному світі відносять до такого вибіркового виду суспільної життєдіяльності, яка є сферою творчої досконалості людини, розвитку її інтелектуальних, духовних сил, виступає як необхідна передумова культурного прогресу суспільства в цілому.

Складний процес перебудови суспільства на рубежі ХХІ століття органічно включає в себе перебудову своєрідного світу дитинства, зміну тривало існуючої тенденції „підготовки учнів до життя” на тенденцію активного включення їх у життя, розширення поля їх соціального життя, продовження їм суверенного світу дитинства, цьому й слугує дозвілля – сфера соціального життя школярів.

Необхідно відзначити, що вище ми вже розглядали ситуацію того, що на сьогоднішній день діти залучаються лише до тих видів діяльності у вільний час, що не виявляються для них корисними і не несуть ніякої важливості у собі:

- 1) Захоплення комп’ютерними іграми та віртуальним спілкуванням у соціальних мережах;
- 2) Безкорисне проведення часу та не бажання щось зробити: заняття спортом, читання книжок, відвідування секцій та гуртків.

Три чверті українських підлітків до трьох годин на добу сидять за комп’ютером, граючи в ігри або блукаючи інтернетом. Майже кожен другий учень 8-10 класів свій вільний час проводить за комп’ютером. Як результат – близько третини опитаних школярів уже мають ознаки інтернет-залежності. Де ж та межа, за якою засіб розширення світогляду перетворюється на ключ впливу на психіку?

Таким чином захоплюючись віртуальним світом діти забувають про реальне життя, не розвиваючи своїх здібностей та не реалізуючись у творчому та соціальному контексті. Тому рівень участі учнівської молоді у соціально – культурній дозвіллевій діяльності набагато знижується.

У ході нашого наукового дослідження нами було проведено аналіз рівня участі учнівської молоді у дозвіллевій діяльності, за допомогою діагностичного опитувальника «Чи ви займаєтесь у вільний час?».

Відповідно до цього ми отримали певні результати. У діагностуванні прийняли участь 150 учасників. Тож дані нашого дослідження ми схематично зобразили у діаграмі.

Чим Ви займаєтесь у вільний час?

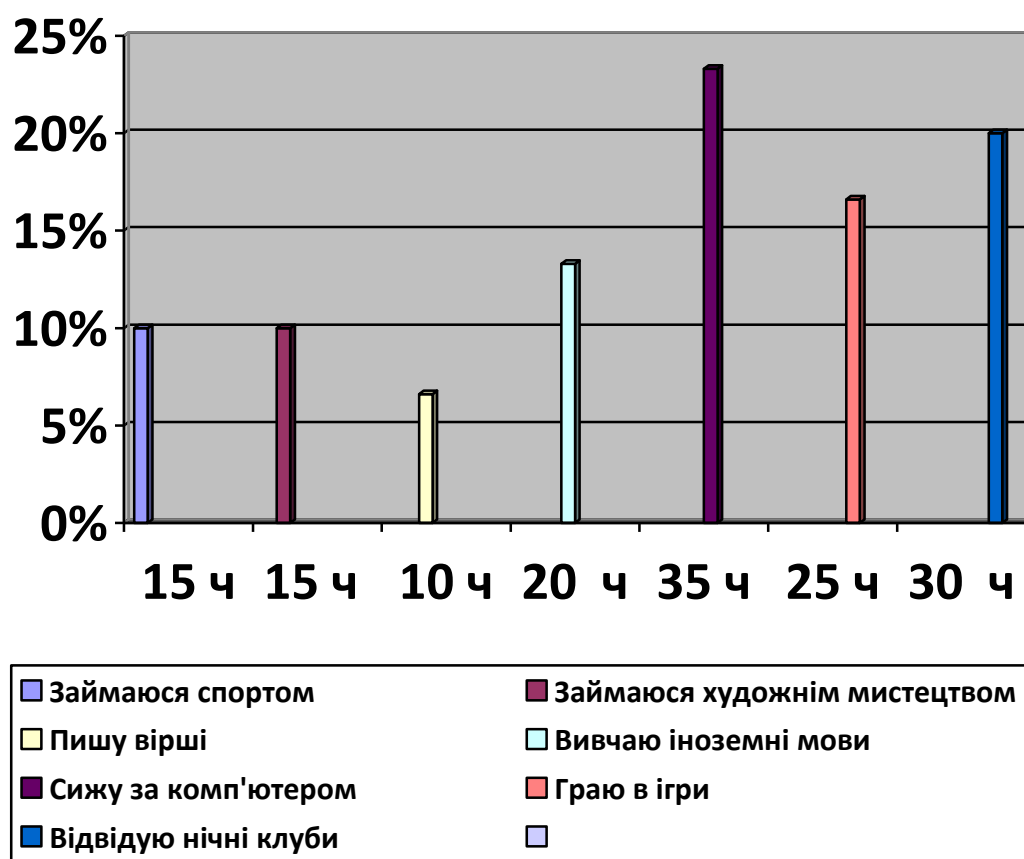

Рис 2.5. «Рівень участі дітей у дозвіллевій діяльності»

Тож, як нам стало відомо більша кількість учнівської молоді (25 – 30 чоловік), яка брала участь у діагностуванні, у вільний час замість розвитку своїх творчих здібностей та соціально – культурного розвитку відвідують нічні клуби та проводять свій час за комп'ютером та іграми.

Тому соціальним педагогам, психологам, класним керівникам та батьками необхідно проводити сумісну роботу по залученню учнівської молоді до дозвіллевої діяльності. У культурно-дозвіллевій діяльності виділяють такі основні методи, які може використовувати у своїй діяльності соціальний педагог та психолог:

- Методи гри й ігрового тренінгу. Гра – самостійний і законний для учнів, дуже важливий вид їхньої діяльності. Гра виявляє знання, інтелектуальні сили. Вона показує рівень організаторських здібностей учнів, розкриває творчий потенціал кожного учня.

- **Методи театралізації.** Дозвілля учнів має нескінченну безліч сюжетів і соціальних ролей. Метод театралізації реалізується через особливий словник спілкування, обряди, ритуали. Театралізація знайомить учнів з різноманітними сюжетами життя.

- **Метод змагання.** Змагання – внутрішня „пружина” розкручування творчих сил, стимулювання до пошуку, відкриття, перемог над собою.

- **Метод рівноправного духовного контакту.** Вони засновані на спільній діяльності дітей і дорослих „на рівних” у цьому. Організатори, соціальні педагоги, учні – рівноправні члени шкільного клубу, драмгуртка, творчих об’єднань, заснованих на демократичному, гуманізованому спілкуванні.

- **Методи ситуацій,** що виховують, тобто покликаних до життя процедур, самореалізації, довіри, уявної довіри, недовіри, організованого успіху та ін. Ситуація, яка виховує, – це ситуація що спеціально створюється вихователем.

- **Імпровізація** – дія, не усвідомлена й не підготовлена заздалегідь, експромт. Імпровізація виводить на практичну й творчу заповзятливість. Мистецтво імпровізації – це породження спокуси творчого зусилля. Імпровізація базується на синдромі наслідування з привнесенням свого авторського початку.

Актуальність дозвіллевої діяльності особливо підвищується під час шкільних канікул. Канікули у сфері дозвілля повинні бути насиченими заходами різнопланового характеру для повноцінного відпочинку школярів. Форми роботи у цей період можуть бути найрізноманітнішими. В період осінніх, зимових і весняних канікул можуть бути запропоновані такі види дозвіллевих заходів: творчі тижні (літературні, музичні, театральні, кінотижні); конкурсно-ігрові програми; рекреативний відпочинок (туристичні походи); екскурсійна робота (відвідування музеїв, пам'яток історії та архітектури тощо); влаштування концертів, виставок фестивалів самодіяльних колективів. Під час літніх канікул головна увага організатора звертається на сезонні особливості

відпочинку: екскурсійні подорожі та туризм, організація дитячих ігрових майданчиків і підліткових клубів за інтересами тощо.

ВИСНОВКИ

На початку нашого наукового теоретичного дослідження, нами було поставлено певні завдання відповідно до його тематики.

По – перше ми поставили перед собою таке завдання, як проаналізувати поняття дозвілля та дозвіллевої діяльності. Тож, дозвілля – це сукупність занять у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпосередні фізичні, психічні і духовні потреби людини. Дозвілля безпосередньо впливає на всебічний розвиток людини, підвищує продуктивність її праці, знімає інтенсивні фізичні та психічні навантаження.

Наступне завдання – зробити аналіз історичного контексту системи дозвілля. Система культурно-дозвіллевої діяльності сформувалася не відразу. Її становлення і розвиток охоплює досить значний історичний період. Але, найбільше інтенсивно вона створювалася наприкінці XIX ст. Було визначено, що протягом певного відрізка часу засновувались народні будинки, сільські театри, самодіяльні гуртки, клуби.

Наступним завданням було, розглянути проблему розвитку системи соціально – культурної дозвіллевої діяльності у наш час. На сучасному етапі здійснено низку досліджень, присвячених проблемам молодіжного дозвілля: К. М'яло, Б. Трегубова, А. Запесоцького, А. Файна, В. Суртаєва, В. Лисовського, А. Маршака, Л. Боженко, В. Орлова, І. Бестужев-Лади, Б. Ручкіна, В. Скороходова. Молодь переоцінює деякі цінності під впливом різноманітних факторів, тому участь у дозвіллевій діяльності набагато знижується. Саме цю проблему ми продовжили розкривати у наступному питанні - рівень участі учнівської молоді у дозвіллевій діяльності сьогодні, цим самим розкриваючи останнє завдання нашої наукової роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г.М. Социальная психология. - М.: Аспект пресс, 1998. - 325с.
2. Байкова ВТ. Досуг, свободное время.- М., 1985. - 169 с. Бутатабаев М.Т. Рабочее и свободное время у трудящихся: социально-экономический механизм взаимодействия. - М., 1999. - 251 с.
3. Бабенко Н. Сімейне дозвілля як соціально-культурне явище //Рідна школа. - 2002. - № 3. - С. 74-77
4. Грушин Б. Творческий потенциал свободного времени. - М: Профиздат, 1990. - 153 с.
5. Ерошенков ИМ. Культурно-досуговая деятельность в современных условия. - М.: НГИК, 1994. - 69 с.
6. Заєць В. Дітям - увагу всієї громади //Культура і життя. - 2004. - 8 вересня. - С. 5
7. Кірсанов В. Концептуальні напрями наукових досліджень з педагогічного управління культур-но-просвітньою діяльністю в умовах дозвілля//Вісник Книжкової палати. - 2005. - № 1. - С. 35 - 39.
8. Кірсанов В. Культура дозвілля як предмет культурної політики//Вісник Книжкової палати. - 2006. - № 1. - С. 46 - 48.
9. Киселева Т.Т. Теория досуга за рубежом: курс лекций. - М, 1992. - 163с.
10. Кириченко І. Страчене дозвілля //Політика і культура. - 2001. - № 4. - С. 34-39
11. Культура дозвілля (Добірка статей) //Завуч. - 2007. - № 22 (серпень), (спецвипуск). - С. 36-42
12. Культурно-досуговая деятельность: Учебное пособие / Под ред. Жаркова А.Д., Чижикова В.М. - М.: Узд-во МГУК, 1991. -248 с.
13. Максименко Л. Культура дозвілля:вирішення проблеми вільного часу дитячого населення міста //Світ дитячих бібліотек. - 2006. - № 5. - С. 29-34
14. Молчан О. Дозвілля як важливий фактор соціально-культурної реабілітації молодих інвалідів //Рідна школа. - 2002. - № 2. - С. 29-32.

15. Молчанов Ю.Б. Проблема времени в современной науке. -М., 1990. - 512 с.
16. Мосалев Б.Г. Досуг. - М: Изд-во МГУК, 1995. - 85 с.
17. Орлов Г.Л. Свободное время и личность. - Свердловск, 1983. -312 с.
18. Орлов Т.П. Свободное время - условие развития человека и мера общественного богатства. - Свердловск, 1989. - 105 с.
19. Орлов Т.П., Букреев А.Б. Активный отдых как фактор развития личности. - М., 1991. - 222 с.
20. Петрова І. Культурно-дозвіллеві центри виникнення та розвиток //Рідна школа. - 2000. - № 7. - С. 13-17.
21. Пича В.М. Ваше свободное время. - К., 1988. - 221 с.
22. Пича В.М. Культура вільного часу (філософсько-соціальний аспект). - Львів, 1990. - 29 с.
23. Пича В.М. Вільний час: тенденції і проблеми розвитку. - К., 1992. - 106 с.
24. Смирнов А. Фактор времени в жизни общества. - М., 1986. -226 с.
25. Усачова Г. Культурно-дозвіллева діяльність як фактор розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів //Рідна школа. - 2005. - № 7. - С. 14-18
26. Устименко Л. Сучасна книга як чинник формування дозвіллевої культури молоді //Вісник Книжкової палати. - 1998. - № 7. - С. 11-13
27. Яценко О. Підготовка кадрів для культурно-дозвіллевої сфери/ О.Яценко //Диференційне забезпечення керівництва. - 1999. - № 9/5 3585. - С. 1 - 19